

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی

پایان نامه

جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

رشته تاریخ و فلسفه آموزش و پرورش

عنوان

بررسی دیدگاه فمینیسم و تأثیر آن بر تعلیم و تربیت

استاد راهنما

دکتر طیبه ماهروزاده

استاد مشاور

دکتر عزت خادمی

دانشجو

فاطمه ممشلی

تیر ۸۹

کلیه دستاوردهای این پایان نامه متعلق به دانشگاه الزهراء(س)

می باشد.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	چکیده
۳	مقدمه
۶	فصل اول: کلیات تحقیق
۷	۱-۱- بیان مساله
۸	۲-۱- اهداف پژوهش و ضرورت آن
۹	۳-۱- پرسش‌های پژوهش
۹	۴-۱- روش تحقیق
۱۰	۵-۱- واژگان کلیدی
۱۰	۶-۱- تعریف مفاهیم و اصطلاحات
۱۳	فصل دوم: پیشینه نظری و پیشینه عملی
۱۴	مقدمه
۱۶	۱-۲- تاریخچه فمینیسم
۱۶	۱-۱-۱- زن در جوامع اولیه
۱۸	۱-۲-۱- زن در یونان و روم باستان

- ۲۰ ..... ۳-۱-۲- زن در دوره رنسانس قرن (۱۶ و ۱۵).....
- ۲۲ ..... ۴-۱-۲- وضعیت زنان در قرن ۱۷ و ۱۸.....
- ۲۳ ..... ۱-۴-۱-۲- انقلاب صنعتی.....
- ۲۴ ..... ۲-۴-۱-۲- روشنگری.....
- ۲۵ ..... ۲-۲- مدرنیته.....
- ۲۶ ..... ۱-۲-۲- تأثیر مدرنیته در ظهور فمینیسم.....
- ۲۷ ..... ۳-۲- لیبرالیسم.....
- ۲۸ ..... ۱-۳-۲- تأثیر لیبرالیسم در ظهور فمینیسم.....
- ۳۱ ..... ۴-۲- امواج فمینیسم.....
- ۳۱ ..... ۱-۴-۲- موج اول.....
- ۳۳ ..... ۲-۴-۲- موج دوم.....
- ۳۶ ..... ۳-۴-۲- موج سوم.....
- ۳۸ ..... ۵-۲- شاخه‌های مختلف فمینیسم.....
- ۳۸ ..... ۱-۵-۲- فمینیسم لیبرال.....
- ۴۰ ..... ۲-۵-۲- فمینیسم مارکسیست.....
- ۴۱ ..... ۳-۵-۲- فمینیسم رادیکال.....

- ۳-۱- تعریف تعلیم و تربیت ۷۰
- ۳-۲- ضرورت و اهمیت تعلیم و تربیت ۷۲
- ۳-۳- اهداف تعلیم و تربیت ۷۴
- ۳-۳-۱- هدفهای اخلاقی و معنوی ۷۵
- ۳-۳-۲- هدفهای خانوادگی ۷۶
- ۳-۳-۳- هدفهای اجتماعی ۷۷
- ۳-۳-۴- هدفهای اقتصادی ۷۸
- ۳-۳-۵- هدفهای سیاسی ۷۹
- ۳-۳-۶- هدفهای فرهنگی ۸۰
- ۳-۴- محتوای تعلیم و تربیت ۸۱
- ۳-۵- ابعاد محتوا ۸۱
- ۳-۶- ابعاد و جوانب محتوا ۸۵
- ۳-۷- معیارهای تنظیم محتوا ۸۶
- ۳-۸- اصول تعلیم و تربیت ۸۸
- ۳-۹- انسان‌شناسی ۸۹
- ۳-۹-۱- مفهوم و ضرورت آن ۸۹

- ۹۱ ..... ۲-۹-۳- انسان‌شناسی فمینیسم و نقد و بررسی آن
- ۹۳ ..... ۱-۲-۹-۳- فمینیسم لیبرال و انسان‌شناسی
- ۹۵ ..... ۲-۲-۹-۳- فمینیسم مارکسیستی و انسان‌شناسی
- ۹۶ ..... ۳-۲-۹-۳- فمینیسم رادیکال و انسان‌شناسی
- ۹۷ ..... ۴-۲-۹-۳- فمینیسم سوسیالیستی و انسان‌شناسی
- ۹۸ ..... ۵-۲-۹-۳- فمینیسم پست مدرن و انسان‌شناسی
- ۹۹ ..... ۶-۲-۹-۳- نقد و بررسی انسان‌شناسی فمینیسم
- ۱۰۲ ..... ۱۰-۳- فمینیسم و معرفت‌شناسی
- ۱۰۵ ..... ۱۱-۳- تعلیم و تربیت از دیدگاه فمینیسم
- ۱۰۵ ..... ۱-۱۱-۳- اهداف تعلیم و تربیت از دیدگاه فمینیسم
- ۱۰۹ ..... ۱۲-۳- فمینیسم و آموزش
- ۱۱۲ ..... ۱-۱۲-۳- دیدگاه‌های آموزشی فمینیسم
- ۱۱۲ ..... ۱-۱-۱۲-۳- فمینیسم لیبرال و آموزش
- ۱۱۲ ..... ۲-۱-۱۲-۳- فمینیسم رادیکال و آموزش
- ۱۱۳ ..... ۳-۱-۱۲-۳- فمینیسم مارکسیسم/ سوسیالیسم و آموزش
- ۱۱۴ ..... ۴-۱-۱۲-۳- فمینیسم سیاه و آموزش

۱۱۴.....	۱۳-۳- محتوای آموزشی از منظر فمینیسم
۱۳۲.....	۱۴-۳- فمینیسم و اخلاق
۱۳۵.....	۱۵-۳- تأثیر فمینیسم بر فلسفه تعلیم و تربیت
۱۳۷.....	۱۶-۳- دستاوردهای فمینیسم
۱۴۷.....	فصل چهارم: بحث و نتیجه‌گیری
۱۴۸.....	مقدمه
۱۴۹.....	۱-۴- پاسخ سؤال اول
۱۵۲.....	۲-۴- پاسخ سؤال دوم
۱۵۵.....	۳-۴- پاسخ سؤال سوم
۱۵۶.....	۴-۴- نتیجه‌گیری
۱۵۸.....	۵-۴- بیان راهکارها و پیشنهادات پژوهش
۱۵۹.....	۶-۴- پیشنهادات پژوهشی
۱۶۰.....	۷-۴- محدودیت‌های پژوهش
۱۶۱.....	منابع و مأخذ

به پاس تعبیر عظیم و انسانی شان از کلمه ایثار و از خودگذشتگی
به پاس عاطفه سرشار و گرمای امیدبخش وجودشان که در این سردترین
روزگار ان بهترین پشتیبان است
به پاس قلب های بزرگشان که فریاد رس است و سرگردانی و ترس در پناهشان
به شجاعت می گراید
و به پاس محبت های بی دریغشان که هرگز فروکش نمی کند.
تقدیم به "پدرم"، که آسمان دستانش سایبان تنهایی من است.
و روح همیشه جاوید "مادرم"، که وجود سرشته به مهر اوست، همو که
چشمانش رنگ زندگی داشت، دلش آینه محبت بود و کلامش آهنگ خوش
زیستن...

و تقدیم به "او"،

که ترنم کلامش شوق به "بودن"،

"ماندن"

و "شدن" را در وجودم برانگیخت...

تقدیر و تشکر

حمد و سپاس خداوندی را که مرا خواندن آموخت و نعمت اندیشه را بر من ارزانی داشت.

با سپاس فراوان از زحمات استاد گرامی سرکار خانم دکتر طیبه ماهروزاده که راهنمایی اینجانب را در امر تدوین این پایان نامه بر عهده داشتند و با تشکر از زحمات سرکار خانم دکتر عزت خادمی که در سمت استاد مشاور مرا از راهنمایی‌های ارزنده خویش بهره‌مند نمودند.

و با تقدیر و تشکر از جناب آقای دکتر صادقزاده و سرکار خانم دکتر ناظرزاده که مسئولیت داوری این پایان نامه را بر عهده داشتند.

و با تقدیر بسیار از خواهران و برادران عزیزم که دوست و همراه من در این مسیر بوده‌اند و تمامی آنانکه همواره و امدار محبت بی دریغشان می‌باشم.

چکیده:

فمینیسم از جمله نظریات عصر جدید است که با زمینه‌های تاریخی ویژه‌ای شکل گرفته و تأثیرات بسیاری بر کشورهای غربی و حتی اسلامی داشته است. از آنجایی که این دیدگاه مانند دیگر ره‌آوردهای فکری بشر از افراط و تفریط خارج نبوده، بررسی نقاط قوت و ضعف آن به ویژه در زمینه تعلیم و تربیت مستلزم مطالعه عمیق و دقیق می‌باشد. به همین منظور این پژوهش با هدف «بررسی دیدگاه فمینیسم و تأثیر آن بر تعلیم و تربیت»، در صدد پاسخگویی به این سوالات بوده است:

- ۱- دیدگاه فمینیسم در باب تعلیم و تربیت چیست؟
- ۲- آثار مثبت فمینیسم بر تعلیم و تربیت چیست؟
- ۳- آثار منفی فمینیسم بر تعلیم و تربیت چیست؟

روش پژوهش حاضر تحلیلی-توصیفی از نوع تحقیقات کیفی می‌باشد که از طریق بررسی اسناد و مدارک و منابع موجود، به تحلیل اطلاعات جمع‌آوری شده پرداخته است. این پژوهش با شناخت اهداف و محتوای آموزه‌های تربیتی فمینیسم به نتایج زیر دست یافته است:

- مهمترین ره‌آورد فمینیست‌ها در حوزه سیاسی، کسب حق رأی و حضور زنان در پارلمانهای سیاسی و حقوقی است.
- در زمینه اقتصادی با روانه شدن زنان به بازارکار، عدم وابستگی اقتصادی به مردان را به ارمغان آورد. اما این عدم وابستگی به نوبه خود موجب ستمهای دیگری بر زنان شد.
- در زمینه فرهنگی و تحصیلی مقدمات حضور زنان را در مؤسسات آموزشی-پژوهشی فراهم نمود، و باعث فعالیت زنان در عرصه‌های مختلف علمی گردید که تحت نفوذ مردان بود.
- در زمینه تربیت اجتماعی با خارج نمودن خانواده از حوزه خصوصی و به شمار آوردن آن در حوزه عمومی تا حدودی توانست در کاهش خشونت‌های خانگی و ستمی که بر زنان در این حیطه می‌شد کمک نماید، و حقوق اجتماعی جهت رفاه حال آنان کسب نماید.

- در حوزه خانواده و اخلاق نظریات بعضی از فمینیست‌های افراطی تحت عنوان آزادی زنان آثار سوئی به همراه داشته است نظیر: افزایش آمار طلاق و خانواده‌های تک سرپرست، رواج همجنس‌گرایی و تقبیح امر ازدواج، افزایش سقط جنین و سرکوب نقش مادری و همسری. واژگان کلیدی: فمینیسم، تعلیم و تربیت، جنس، جنسیت، تبعیض جنسی.

مقدمه

«يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ

عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ» (حجرات: ۱۳)

«ای مردم! ما شما را از یک مرد و زن آفریدیم و ملت‌ها و قبیله‌ها قرار دادیم تا یکدیگر را بشناسید. بی تردید گرامیترین شما نزد خدا پرهیزکارترین شماست. یقیناً خدا دانا و آگاه است.»

ازمهم‌ترین اهداف هر ملتی نیل به سعادت و نیکبختی و رسیدن به ساحل آرامش است، آرامشی که نه بر ظواهر مادی بلکه بر پایه اصول انسانی، تقوا و برابری بنا شده و خود نیز بستری است برای تعالی و کمال انسان.

در دنیای امروز به موازات پیشرفت‌ها و تکنولوژی‌های به وجود آمده، مشکلات و نیازمندی‌های جدیدی نیز همگام با آنها زاده شده است و انسان صرفاً با توسل به قدرت و امکانات و کسب مهارت‌های فنی نمی‌تواند بر آنها فائق آید بلکه قبل از همه این ابزار و وسایل این خرد و دانایی و خیرخواهی است که می‌تواند به آدمی کمک نماید تا به انبوه مشکلاتی که او را مورد هجوم قرار داده‌اند، غلبه نماید.

همانگونه که خداوند نیز در قرآن کریم بیان می‌کند وجود انسان را به گوهر خرد و دانایی مزین نموده و در این بهره‌مندی هیچ تمایزی بین زن و مرد قائل نشده است و هر جا که سخن از خرد، تفکر، تعقل و اندیشه‌ورزی به میان آورده، خطاب به نوع انسان بوده است، نه اینکه تنها گروه خاصی از انسانها را مد نظر داشته باشد، و ملاک تمایز انسانها را نه در قوم و قبیله و رنگ و نژاد و جنس، که تنها در تقوا می‌داند، تقوایی که بر پایه آگاهی و خردمندی بنا نهاده شده و

مایه رستگاری و نیل به سر منزل مقصود نیز می‌باشد. این آگاهی نیز تنها هنگامی برای آدمی حاصل می‌شود که گوهر وجود او تحت آموزش و تعلیم قرار گرفته و در کوره علم‌آموزی و دانش‌اندوزی گداخته شود. از این رو همواره تلاش انسان در زمانها و مکانهای مختلف بر این بوده که با کنجکاوی و کشف قوانین حاکم بر طبیعت خود را به سلاح علم و دانش مجهز نماید. به همین دلیل بحث تعلیم و تربیت و فراز و فرودهای آن در طی قرون و اعصار گذشته و موضوع آن که همه انسانها را در بر می‌گیرد، اهمیت می‌یابد.

مطالعه تاریخ و بررسی حوادث و رویدادهای گوناگون و ظهور و افول مکتبها و فرهنگهای مختلف نشان می‌دهد که حوزه تعلیم و تربیت یکی از تأثیرپذیرترین حوزهها در گذر تاریخ بوده است. در همین راستا بسیاری از جنبشهای اجتماعی که در پی ایجاد دگرگونیهای اجتماعی، به ویژه تحولاتی بر مبنای بهبود بخشیدن به موفقیت خاص گروه خود هستند، در روند طولانی مدت خود به ضرورت تأثیرگذاری بر نهادهای آموزشی نیز پی می‌برند، به ویژه جنبشهایی که حوزه فعالیت آنها بعد فرهنگی را نیز شامل می‌شود و بهبود وضعیت گروه اجتماعی خود را در گرو تغییر اندیشهها، ارزشها و باورهای جمعی جامعه خود می‌دانند.

یکی از گروههای اجتماعی که در مبارزات اجتماعی و سیاسی خود تأثیر بر نهادهای آموزشی تعلیم و تربیت را مد نظر داشته و به آن توجه نموده است، نهضت جنبش زنان یا فمینیسم می‌باشد.

از آنجایی که زنان نیمی از جمعیت جهان و نیمی از جمعیت هر کشور را شامل می‌شوند، توجه به مسائل مربوط به آنها به ویژه مسئله آموزش اهمیتی دو چندان می‌یابد، زیرا آموزش از مهم‌ترین عوامل ایجاد توانمندیهای لازم برای ورود و نقش‌پذیری فعال آنها در فرایند توسعه است. به همین دلیل عمده فعالیت‌های جنبش زنان بر محوریت احقاق حقوق زنان در

حیطه‌های مختلف از جمله آموزش می‌باشد و بررسی اجمالی تاریخچه فعالیت‌های آنان و نتایج و دستاوردهای حاصل از مبارزاتشان به خوبی بیانگر این مطلب می‌باشد.

درواقع تحصیلات سبب تثبیت موقعیت قدرت و تصمیم‌گیری بیشتر زنان در خانواده و اجتماع، کاهش سنت‌گرایی و خرافات، افزایش اعتماد به نفس و کارآیی آنها شده و پایگاه اجتماعی آنها را رونق بخشیده است. همچنین چون محور جامعه‌پذیری اطفال در خانواده زنان محسوب می‌شوند و عامل اصلی شکل‌گیری سرمایه اجتماعی نیز به حساب می‌آیند، تحصیلات می‌تواند در بهبود این بازدهی نقش عمده‌ای داشته باشد.

تعلیم و تربیت صحیح انسانها به خصوص تعلیم و تربیت دختران می‌تواند منجر به تحولات فکری و نگرشی در آنها شده و بطور ناخودآگاه آنها را برای ایفای نقش‌هایی که جامعه به آنها محول می‌کند، آماده سازد و تعریف جدیدی از نوع انتظاراتی که از جامعه و افراد آن می‌توانند داشته باشند، ارائه دهد. اما از آنجایی که در طول تاریخ، آموزش و پرورش دختران بنا به مسائل مختلف مورد غفلت واقع شده، زمینه قضاوت‌های نابجا و سوگیری‌هایی نسبت به شخصیت زنان شده است، که اگر این مسئله همچنان به صورت گذشته در حاشیه واقع شود تأثیرات سوء و جبران ناپذیری بر فرزندان خواهد گذاشت. به همین خاطر در برنامه‌های بین‌المللی، منطقه‌ای و ملی توجه به امر آموزش و ایجاد فرصت‌های برابر آموزشی برای تمام زنان و مردان از جمله سیاست‌های پایه‌ای بوده و اهداف مشخصی برای آن تنظیم شده است.

فصل اول

کلیات تحقیق

۱-۱- بیان مسئله

انسان بطور طبیعی نیاز به رشد و تکامل دارد و این نیاز به صورت فطری و به عنوان هدف خلقت در سرشت او نهادینه شده است و تحقق آن نیز تنها در سایه عقل و تفکر می‌باشد. به همان اندازه که موضوع انسان و شناخت آن قابل بررسی است، شناخت زن نیز به عنوان نیمی از پیکره جامعه انسانی اهمیت پیدا می‌کند.

«زن، از آن جهت که انسان است مانند هر انسان دیگری آزاد آفریده شده است و از حقوقی مساوی با مردان بهره‌مند است، اما باید توجه داشت که برابری حقوق زن و مرد از نظر ارزش‌های مادی و معنوی یک چیز است و همانندی و همسانی آن چیز دیگر» (مطهری، ۱۳۶۹: ۱۷).

در غرب نیز طرح کلی مسئله برابری انسانها بطور عام، و زنان و مردان بطور خاص، در چارچوب نگرش نوین به انسان و جهان، و پیدایش سیمای نوینی از انسان ممکن شد، که از آن به فمینیسم یاد می‌شود، و فمینیسم تلاش و پیکاری است در راه برابری زن و مرد و رفع تبعیض از زنان (ریوسارسه، ۱۳۸۵: ۹).

فمینیسم در اصل نهضتی اجتماعی و سیاسی بوده که از چند قرن پیش در اروپا آغاز شده است، از آنجایی که این نهضت در ابتدا حرکتی اجتماعی در جهت فشارها و تبعیض‌هایی بوده که در مورد زنان صورت می‌گرفت، کوشش برای استیفای حقوق زنان، وجهه همت حامیان این نهضت بوده است (باقری، ۱۳۸۲: ۱۱).

به دنبال بررسی مسائلی از حقوق زن در عصرهای گذشته شکی نیست که قرن ما برخی از مشکلات زنان را برطرف نموده، اما سخن در این است که یک سلسله مشکلات دیگر را به ارمغان آورده است، و این به خاطر تأثیری است که بر فرآیند تعلیم و تربیت داشته و امروزه با

لحاظ «انسان بودن زن»، «زن بودن زن» و موقعیت طبیعی و فطری او به فراموشی سپرده شده است (مطهری، ۱۳۶۹: ۲۱).

در حالی که اسلام قرن‌ها پیش این مسئله اساسی را مورد توجه قرار داده و به برابری انسانها تأکید داشته است. اسلام با درنظر گرفتن وضع طبیعی و فطری هر یک از زن و مرد و با توجه به تفاوت‌های روان‌شناختی میان آنها بیان می‌دارد که زن و مرد همچون دو ستاره‌اند در دو مدار مختلف که هر کدام باید در مدار خود و فلک خود حرکت نمایند: «...لَا الشَّمْسُ يَنْبَغِي لَهَا

أَنْ تُدْرِكَ الْقَمَرَ وَلَا اللَّيْلُ سَابِقُ النَّهَارِ وَكُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ» (یس: ۴۰)

شرط اصلی سعادت هر یک از زن و مرد و در حقیقت جامعه بشری، این است که دو جنس هر یک در مدار خویش به حرکت خود ادامه دهند. آزادی و برابری آنگاه سود می‌بخشد که هیچ کدام از مدار و مسیر طبیعی و فطری خویش خارج نگردند و این حاصل نمی‌شود مگر در سایه تعلیم و تربیت که از آن به تنها چیزی که انسان را انسان می‌کند یاد می‌شود.

در همین راستا هدف ما شناخت فمینیسم به عنوان یک مسئله فرهنگی-سیاسی و بررسی آثار آن بر تعلیم و تربیت. و عواقب و نتایجی که در بر داشته می‌باشد.

۱-۲- اهداف پژوهش و ضرورت آن

از آنجایی که نظام تعلیم و تربیت هر جامعه تابعی از فرهنگ آن جامع است، اگر فرهنگ جامعه دستخوش بحران‌های اجتماعی، فرهنگی و... قرار گیرد، نظام تعلیم و تربیت نیز تحت تأثیر این بحران‌ها واقع می‌شود. جریان فمینیسم که در چند قرن اخیر به ظهور رسیده است از دیدگاه بنیان‌گذاران آن حرکتی است در جهت دستیابی زنان به حقوق خود که قرن‌ها از آن

بی‌بهره بوده‌اند. تفکرات برخاسته از این جریان موجب بروز تحولاتی در نظام‌های تربیتی کشورهای غربی و تا حدودی کشورهای دیگر شده است.

لذا با توجه به اینکه این جریان در جوامع بین‌المللی رو به رشد است و فرهنگ‌های جوامع را تحت تأثیر خود قرار داده است و فرهنگ‌ها نیز به عنوان موجوداتی زنده از یکدیگر تأثیر می‌پذیرند، شناخت ابعاد گوناگون آن حائز اهمیت است. به همین جهت این تحقیق در خصوص شناخت و تبیین این جریان به عنوان پدیده‌ای که بر تعلیم و تربیت تأثیر داشته است از ضرورت خاصی برخوردار است.

هدف پژوهش:

هدف پژوهش به طور کلی «بررسی دیدگاه فمینیسم و تأثیر آن بر تعلیم و تربیت» می‌باشد.

۱-۳- پرسش‌های پژوهش

- ۱- دیدگاه فمینیسم در باب تعلیم و تربیت چیست؟
- ۲- آثار مثبت فمینیسم بر تعلیم و تربیت چیست؟
- ۳- آثار منفی فمینیسم بر تعلیم و تربیت چیست؟

۱-۴- روش تحقیق

پژوهش حاضر از نوع تحقیقات کیفی است و روش متناسب با آن روش تحلیلی-توصیفی است. لازمه تحقیقات کیفی نیز شناسایی منابع مربوط به موضوع تحقیق و استخراج مطالب مورد نظر از این منابع، ایجاد ارتباط میان مطالب و تحلیل آنها و بحث و نتیجه‌گیری از اطلاعات